

Roma Mimarlığı: Ders 3 Transkript

20 Ocak 2009 [geri](#)

1. Bölüm. Roma Betonlu ve Roma Mimarlığında Devrim [00:00:00]

Profesör Diana E. E. Kleiner: Günaydın! Bugünkü dersin konusunu “Roma Mimarlığında Teknoloji ve Devrim” olarak adlandırmış olsak da, konu başlığını “Romalıların İnandığı Değişim” olarak da ifade edebiliriz. Çünkü Romalıların inandığı değişim, geleneksel mimari olarak tanımladığımız mimariden yenilikçi bir mimari anlayışa geçiştir. Bugün bu konu hakkında konuşacağız. Yenilikçi olarak adlandırdığımız ve sömestr boyunca yenilikçi Roma mimarlığı olarak tanımlayacağımız bir aşama.

Geleneksel Roma mimarlığı olarak tanımladığımız mimarlıktan zaten söz etmiştik, şimdi geri dönüp bazı örneklerine tekrar bir göz atalım. Daha önce gördüğümüz Portunus Tapınağı ile başlayalım. Roma’da, Tiber Nehri kıyısında yer alan Portunus Tapınağı, M.Ö. 2. yüzyıl sonu 1. yüzyıl başında inşa edilmiştir. Bunun geleneksel bir Roma yapısı olduğunu söylemiştik. Geleneksel Roma yapısı türetilmiş bir yapıdır. Yunan ve Etrüsk dini mimarlığından unsurlar alınıp bunların birleştirilmesiyle ortaya yeni bir Roma eseri, en azından geleneksel tarzda, yeni bir Roma eseri çıkarılmıştır. Yine geçen derste buradaki yüksek podyumun, bağımsız sütunları olan derin portikonun, öndeki tek merdiven yapısının ve bu merdiven sayesinde sağlanan ön cephe vurgusunun Etrüsk unsurları olduğunu belirtmiştik.

Ayrıca, yapının etrafının Yunan yapılarındaki gibi sütunlarla çevrili olduğundan ama buradaki sütunların duvara bitişik olduğundan da söz etmiştik. Böylece, arka duvar da dahil duvarlara düzmüş gibi bir görünüm verilmiştir ki, bu da Etrüsk yapılarının bir özelliğidir. Bu yapıdaki Yunan unsurlarına da değinmiştik. Bunlar yapının taş olması ve geleneksel Yunan düzenlerinden biri olan İonik düzenin kullanılmış olmasıydı. Böylece Yunan ve Etrüsk unsurları bir araya getirilerek, baştan sona Romalı bir yapı, ama geleneksel Roma yapısı dediğimiz tarzda bir yapı inşa edilmiştir. Geleneksel demekle neyi kastediyorum? Tüm geleneksel Roma yapıları şu ortak özellikleri paylaşır: Hepsinde sütun vardır; hepsinde duvar vardır ve tüm bu sütunlar ve duvarlar işlevsel amaçlıdır; yani bu mimari elemanların, burada gördüğünüze benzer çatıları; eğimli çatıları taşımak gibi bir görevleri vardır.

Ama tam da bu dönemlerde, yani M.Ö 2. yüzyıl, 1. yüzyıl başlarında bu tip geleneksel yapıların inşa edildiği bazı şehirlerde bu yapılarla eş zamanlı olarak yeni bir tür mimari deneyimi de görmeye başlıyoruz. Ve bu deneyimi önceki her şeyden farklı kılan, Romalıların bu yapılarda tümüyle yeni bir malzeme kullanmış olmasıdır. Bu malzeme betondur.

Portunus Tapınağı'nda bile bu malzemenin kullanıldığını söylemiştik, ama burada beton sadece podyumda kullanılmıştı. Dışardan görünmüyor. Podyumun içinde, yapıyı güçlendirmek için kullanılmıştı. Beton büyük ağırlıkları taşıyabilen çok güçlü bir malzemedir. Yani bu yapıda beton üst yapıyı taşıyacak olan podyumu sağlamlaştırmak üzere işlevsel bir amaçla kullanılmıştı. Ama tekrar belirtelim, ne Portunus Tapınağı'nın ne de geçen hafta sözünü ettiğimiz diğer yapıların tasarımcıları betonun estetik anlamda sunabileceği olanaklar üzerine kafa yormuştur.

M.Ö. 2. ve 1. yüzyıllarda yaşanan bir diğer değişim de, mimarların bu yeni beton teknolojisinin Roma mimarlığını değiştirme potansiyeline sahip olduğunu fark etmiş ve bu konuda denemeler yapmaya başlamış olmalarıdır. Bu derste işleyeceğimiz beton yapıları daha iyi anlayabilmemiz için beton konusunda biraz bilgi sahibi olmamız iyi olur. Bugün göreceğimiz yapıların hepsi birbirinden etkileyici yapılardır ve umarım, siz de benim kadar bu yapılardan etkilenirsiniz. Bunların hepsinin Roma'daki yenilikçi mimarının en erken örnekleri olduğunu hatırlatalım. Roma betonu hakkında birkaç şey söylemek istiyorum. Burada da belirttiğim gibi, bunun Latincesi *opus caementicum*'dur. Roma betonu, bugün bildiğimiz betondan farklı bir malzemedir. Bu su ile karıştırıldığında sıvılaştıran doğal bir karışımdır. Zamanla sertleşen beton, içinde katkı olarak kullanılan malzemelerin tek başına olabileceklerinden çok ama çok daha sağlam bir malzeme haline dönüşür. Roma betonu moloz taş, sıvı harç, kireç, kum ve *pozzolana* adı verilen volkanik bir madde karışımıdır. *Pozzolana* İtalya'da, özellikle Campania Bölgesinde, Pompeii ve Herculaneum çevresinde çok bol bulunan volkanik bir malzemedir.

Beton M.Ö 2. yüzyıl başlarından itibaren kullanılan bir malzeme olmakla birlikte, M.Ö 2. yüzyıl sonları M.Ö 1. yüzyıl başlarına kadar malzemenin sunabileceği estetik olanaklar tam olarak anlaşılammıştır. Sanırım, betonla ilgili söylememiz gereken önemli bir nokta daha var: Beton taş gibi ocaktan çıkarılan, işlenen bir malzeme değil, kalıplara dökülerek hazırlanan bir malzemedir. Bu bakımdan beton, bir marangozun ahşabı biçimlendirebildiği gibi biçimlendirilebilen, istenilen şekilde dökümü yapılabilen bir malzemedir. Romalılar da günümüz ustaları gibi, önce

duvar ve tavanların ahşap iskeletini hazırlayıp sonra bu iskeletin içine beton dökmüşlerdir. Bu dersler kapsamında bizim için en önemli nokta, Roma mimarlığındaki beton kullanımının Romalı mimarları Yunanlardan miras aldıkları ve Portunus Tapınağı gibi tapınakların yapımında kullandıkları dikdörtgen forma mahkum olmaktan kurtarmış olmasıdır. Bu ciddi ve Roma yapıları üzerinde uzun süreli etkisi olan bir değişimdir.

Bununla ne demek istediğimi açıklamaya çalışayım. Pantheon'un Romalıların inşa ettiği en görkemli beton yapı olduğunu söyleyebiliriz. Perdenin sağında Pantheon'u, daha doğrusu Pantheon'un kubbesini görüyorsunuz. Beton inşaat tekniği olmasaydı böyle bir kubbe inşa edilemezdi. Pantheon'u, Etrüsk mimarların taş malzeme ile yapmaya çalıştıkları bu benzeri yapıyla kıyaslamak ilginç olacaktır. Perdenin solunda, M.Ö. 600'e tarihlenen bir Etrüsk mezarı görüyorsunuz. Yani çok erken bir tarihe, M.Ö. 600'e ait, bir Etrüsk yerleşim alanı olan Quinto Fiorentino'da bulunan bir Etrüsk mezarı. Mimarlar burada yuvarlak bir mezar yapmaya çalışmışlar ve gördüğünüz gibi taş kullanmışlar. Taşı her zamanki gibi taş ocağından çıkarıp işlemişler ve buradaki kullanım amaçlarına uygun bir şekilde biçimlendirmeye çalışmışlar. Taşları sıralar halinde birbiri üstüne koymuşlar. Başlangıçta; alt kısımlarda iyi gitmişler ama tepeye doğru çıktıkça yapı bozulmaya, duvarlar tepede iyice birbirine yakınlaşmaya ve gördüğünüz gibi sorun yaşamaya başlamışlar. Onların açısından çok cesur bir girişim olmasına karşın estetik anlamda – en azından bana göre- pek de başarılı olmamış. Aslında kendileri de yapının yıkılmasından korkup, kubbeyi desteklemek üzere buraya bir taş ayak koymuşlar. Ve de gayet başarılı olmuşlar, zira yapı bugün bile hala ayakta.

Romalıların mimaride beton kullanmaya başlaması ile Pantheon'daki gibi kubbelerin yapımı çok kolaylaşmıştır. Tüm yapmanız gereken ahşap bir iskelet yapmak ve bunu betonla doldurmak. Böylece bir Pantheon kubbesi elde edersiniz. Yani kolaylık, Roma mimarlığındaki dönüşümün ta kendisidir. Ama betonun dönemin mimarlarını uğraştıran iki sorunu vardı. Bunlardan ilki betonun neme dayanaksız olması, diğeri ise taşla kıyasla daha az alımlı olmasıydı. M.Ö. 2. ve 1. yüzyıl mimarları her iki sorun için tek bir çözüm üretmişlerdir. Çözümleri betonun yüzeyini henüz yaşken taşla kaplamak olmuştur. Bu kaplamada ya büyük kesme taş blokları veya daha önce sözünü ettiğimiz *opus incertum* kullanılmıştır. Yaş betona gömülen bu taş malzeme kuruduktan sonra yapıyı hem daha alımlı bir görünüme kavuşturmuş hem de nenden korumuştur. Bu *opus incertum*

kaplamayı daha önce Tivoli'deki Vesta Tapınağı'nda görmüştük. Anımsayacağınız gibi, Tivoli'deki Vesta Tapınağı'nda beton, hem üstteki ağırlığı taşıması için işlevsel bir amaçla podyumda hem de kavisli cella duvarında kullanılmıştı. Yapıyı korumak için de beton yaşken ufak, şekilsiz taşlardan oluşan ve *opus incertum* adı verilen kaplamayı yapmışlardır.

Yani beton kullanımını zaten, Yunan ve Etrüsk modellerine dayanan geleneksel bir tapınak olsa da Vesta Tapınağı'ndan biliyoruz. Bugün de betonu başka birçok yapıda göreceğiz. Size bugün sözünü edeceğim son yapıyı gösteriyorum. Palestrina'daki Fortuna Primigenia Kutsal Alanı. Bir tepe yamacına inşa edilmiş bu sıradışı yapıda da kaplama olarak *opus incertum* kullanılmıştır. Burada gördüğünüz gibi, hem duvarlarda hem de kasetli tavanda kullanılmıştır. *Opus incertum* tipi taş kaplama özellikle M.Ö. 2. ve 1. yüzyıl başlarında yaygın olarak kullanılmıştır. Zamanla kaplama yöntemi değişir. M.Ö. 2. ve 1. yüzyıllarda kesme taş, tuf, traverten ve *opus incertum* kaplama yaygınlaştıysa da zaman geçtikçe bu değişecektir.

İleride göreceğimiz gibi, imparator Nero zamanında köklü bir değişim yaşanmıştır. Bu Roma mimarlığında yaşanan bir başka devrimdir ve ayrıntılarına sömestrin ilerleyen derslerinde değineceğiz. Ama bu devrimle beraber yeni bir kaplama malzemesi gündeme gelir; tuğla. *Stucco* ile kaplanan tuğla. Aslında bugün sözünü ettiğimiz *opus incertum* ve tuf taşı da genellikle stuccolanırdı. Ama 2. yüzyıldan itibaren başlı başına tuğlanın ve albenisinin kıymetlenmeye başladığına, Romalıların duvar kaplamalarında tuğlayı görünür şekilde kullandığına tanık oluyoruz. Ve bir örnek gösterelim. Bu Roma'nın limanı Ostia'da bulunan, daha sonra konusunu edeceğimiz, bir depo binasından ayrıntı. Açıkta bırakılan tuğla kaplaması, farklı renkleri ile son derece hoş görünümlü bir duvar. Ama bugün burada sözünü ettiğimiz kaplama biçimlerinin Romalıların çağlar boyu kullanmış oldukları yegane kaplama biçimleri olmadığını da hemen altını çizelim.

2. Bölüm. Roma Beton İnşasında İlk Denemeler [00:13:26]

Bugün size bir dizi beton yapı göstermek istiyorum. Bunlara beton yapı denemeleri de diyebiliriz. Bunlar sadece Roma'da değil, Roma'nın Cumhuriyet ve Augustus dönemlerinde kolonileştirdiği civar kentlerde de inşa edilmiş yapılardır. Bunlar ya daha önce sözünü ettiğimiz ya da onlara yakın konumlardaki kolonilerdir. Size birazdan bir harita göstereceğim. Roma ile başlamak istiyorum. Bu Roma'daki Porticus Aemilia. Porticus

Aemilia Tiber Nehri kıyısında büyük bir depo binasıdır. Porticus Aemilia oldukça erken bir tarihte, M.Ö. 193 yılında inşa edilmiş, M.Ö. 174 yılında da onarım geçirmiştir. Bu binanın çok az bir bölümü bugün hala ayakta ama yapının geçmişte neye benzediğine dair elimizde çok miktarda kanıt ve ipucu var. Bunları biraraya getirerek yapı hakkında epey kesin bir fikir sahibi olabiliyoruz. Elimizde, örneğin ünlü tarihçi Livius'un sözleri var. Yazılarını Augustus Dönemi'nde yazmış olan Livius, Porticus Aemilia'dan söz ederken bunun Tiber'in doğu kıyısında ve Roma'nın yedi tepesinden biri olan Aventinus Tepesi'nin güneybatısında olduğunu yazar. Aventinus Tepesi'nin güneybatısında olduğunu belirtmesi arkeologlara bu yapıyı nerede aramaları gerektiği konusunda ipucu veren çok yararlı bir bilgi olmuştur.

Yani elimizde böyle bir bilgi var. Ayrıca yapıdan da korunagelen bir bölüm var, bunun o yapı olduğuna inanıyoruz, zira tam tarif edilen yerde. Çok fazla bir şey kalmamış, kemerli kapıları ve kemerli pencereleri olan iri bir beton yığını, ama geçmişte bu yapının neye benzediğini anlamamıza olanak sağlayan çok önemli bir kalıntı. Ama en önemlisi elimizde Roma'nın Mermer Haritası olarak bilinen *Forma Urbis*'den bir parça var. *Forma Urbis* M.S 3. yüzyılda, Septimus Severus zamanında yapılmış mermer bir Roma haritasıdır, harita Roma'da bir duvardaydı. Haritanın yerinden daha sonra söz edeceğiz. Haritada M.S 3. yüzyıl başlarında Roma'da bulunan tüm yapılar gösterilmiştir. Bugün elimizde bu haritadan çok sayıda parça bulunmaktadır. Bunların arasında Porticus Aemilia'yı gösteren parçalar da bulunduğu için şanslıyız.

Livius'dan ve bu haritadan öğrendiklerimizi birleştirerek yapının neye benzediğini söyleyebiliyoruz. Burada nehir kıyısı boyunca uzanan upuzun dikdörtgen bir yapı görüyorsunuz. Bu geniş bir depo binası. Bu dönemde dünyayı fethetmeye hazırlanan Romalılar çok daha yoğun ticaret yapmaya başlamışlardı ve hem giden hem gelen malları koymak için Tiber Nehri kıyısında depolara gereksinim duymaktaydılar. Bu nedenle, Tiber kıyısında bu devasa depoyu inşa ettiler. Bugün yapı ile ilgili ufak ayrıntılarla ve geçmişteki görünümü ile ilgili bazı görüş ayrılıkları vardır. Bu nedenle, var olan kanıtları birleştirerek bu yapının nasıl görüldüğünü anlamak için elimizden gelenin en iyisini yapmamız gerekir. Ama söylediğim gibi, bazı ayrıntılarda farklı görüşler var. Yani size göstereceğim ayrıntılar başka kaynaklardakilerden biraz farklılık gösterebilir, ama siz sonuçta anlatılan bu örnekten sorumlusunuz. Fakat yapının tam olarak neye benzediği konusunda farklı yorumlar olduğunu da bilin.

Kesin olarak bildiğimiz ve bugünkü ders açısından önemli olan ise yapının inşasında beton malzemenin ve beşiktonozun kullanılmış olmasıdır. Beşiktonoz nedir? Beşiktonoz yine betondan inşa edilen bir tonozdu. Bu, duvarın üzerinde yükselen beşiğe benzer yarım silindir biçimli bir tonozdur, bu nedenle beşiktonoz olarak isimlendirilmiştir. Bu basit formun taşla yapılması pek mümkün olamazdı ya da çok zor olurdu. Ama betonla yapılması çok kolay olmuştur. Roma'daki bu depo binasında yani Porticus Aemilia'da bu beşiktonozlardan birbiri ardına bir dizi inşa edildiğini görüyoruz. Aslında belirtmeyi unuttum, Livius da Porticus Aemilia'nın dört kademeli olduğunu yazar, Yani kademeli olarak yerleştirilmiş dört sıra. Burada da görüyorsunuz, nehir kıyısının eğimiyle uyumlu olarak hafifçe yükselen dört sıra.

Bu yapının içinin neye benzemiş olabileceğini gösteren bir enine kesit. Bunlar büyük beşiktonozlar. Gördüğünüz gibi, mimar epey cesurmuş, zira beşiktonozları şemada gördüğümüz gibi masif bir duvar üzerine değil, ayaklar üzerine, kemerlerle oluşturduğu açık bir taşıyıcı sistem üzerine yerleştirmiştir. Bu çok dahiyane, çok akıllı bir uygulamadır, çünkü mimar böylece yapı içinde hem enlemesine hem boylamasına dolanımı olanaklı kılmıştır. Yani sadece beşiktonozlar boyunca değil, ayaklar arasından da geçerek yürüebilirsiniz. Yani bu açık sistemle hem yatay hem dikey hareket olanağı sağlanmıştır. Burada gördüğünüz bir diğer unsur da, biraz önce kalıntılarını gördüğümüz arka duvarlar ve bu duvar üstündeki kemerli kapılar ve yapıyı aydınlatan pencerelerdir. Burası sürekli mal giriş çıkışı yapılan, çok işlek bir çalışma mekanıydı ve bu nedenle çalışanların işlerini yapabilmek için görüşün iyi olması gerekirdi.

Bu Porticus Aemilia'nın restore edilmiş, olası eski halinin betimlendiği, tüm ana özelliklerini bir arada gösteren bir kesit. Kademeli bir yapı olduğunu görüyorsunuz. Kıyı yamacıyla birlikte yükselen dört kademe. Beşiktonoz kullanımını görüyorsunuz. Aşağıda ayaklar. Yapının eğime göre kademelendirilmiş, olasılıkla düz bir damı vardı, kademenin yükseldiği yerlere mimar kemerli küçük pencereler yerleştirmiş böylece içeriye daha fazla ışığın girmesini sağlamıştır. Bu şemada aynı zamanda yapının, *opus incertum* ile kaplanmış betonla inşa edilmiş olduğunu da görüyorsunuz. Vesta Tapınağı'nda da kaplama malzemesi olarak gördüğümüz, şekilsiz ufak taşlardan oluşan bu taş işçiliği burada da kullanılmış. Bir restore edilmiş görünüm daha, hemen hemen aynı şeyleri gösteriyor; beşiktonozlar, kademeler arasındaki pencereler, en önemlisi

arkadaki kapılar ve pencereler ve bu sıradışı yapının genel iç mekan yapısı.

Daha önce Roma'daki yapıların yanı sıra, Romalıların M.Ö. 2. ve 1. yüzyıllarda Roma civarında kurmuş oldukları bazı kolonilerdeki yapılara da bakacağımızı söylemiştim. Romalılar buralarda etrafı surlarla çevreli şehirler planlayıp, tapınak, depo gibi, kutsal alan gibi yapılar inşa etmeye başlamışlardı. Bugün göreceğimiz şehirler – Roma buradaki yıldızla işaretli yer - Bugün Terracina, Tivoli ve Palestrina'dan yapılar göreceğiz. Bu şehirlerin, daha önce gördüğümüz Norba, Cosa ve Falerii Novi gibi yerlere ne kadar yakın konumda olduğunu görüyorsunuz. Romalıların bu erken dönem şehirleri kurmak için yakınlarındakileri yerleri seçmeleri ve buralarda istedikleri gibi küçük Romalar yaratmak üzere bu şehirleri yapılarla doldurmaya başlamaları pek de şaşırtıcı değildir.

Bu şehirlerde farklı tarihlerde inşa edilen ve gelecekteki Roma mimarlığının habercisi olmaları bakımından önemli bir dizi yapıya bakacağız. Sözünü edeceğimiz ilk yapı Ferentino'daki çarşı binasıdır. Haritada Ferentino'nun yerini göstermeyi unuttum, ama diğerlerinin yakınında bir yer. Bu yapı M.Ö. 100 civarına tarihleniyor. Gördüğünüz gibi, tek bir devasa beşiktonozdan oluşuyor. Çarşı binası olarak kullanılan tek bir devasa beşiktonoz. Yine gördüğünüz gibi, bu devasa beşiktonoz betondan inşa edilmiş, iki yanda ise yine her biri beşiktonozlu, girişleri kemerli bir dizi mekan yer alıyor. Bunlar çarşı içindeki tezgah yerleridir. Sanırım, beton duvarların ve tonozların *opus incertum* ile kaplanmış olduğunu siz de çok rahat bir şekilde görebiliyorsunuz. Ama kemerlerde, bunların yerlerini ve şeklini vurgulamak, aynı zamanda inşaatın bu kesiminde fazladan bir dayanıklılık sağlamak üzere taş kullanılmıştır. Gördüğünüz gibi, alt kısımlarda özenle işlenmiş kesme taş bloklar ve kemerin üstünde de Falerii Novi'deki kapı kemerinden bildiğimiz kemer taşı kullanılmıştır. Yani bu yapıda hem bu taşlardan oluşan kesme taş duvar işçiliği yani *opus quadratum* hem de kaplamalarda gördüğümüz *opus incertum* kullanılmıştır.

Bu yapının önemi, daha sonra Roma mimarlığındaki gelişmelerden söz ederken değineceğimiz unsurların öncü uygulamalarını içeriyor olmasıdır. İlk önce, giriş dersinde size kısaca tanıttığım Roma'daki Traianus Çarşısı'nı hatırlayalım. Bu, betondan yapılmış ve gördüğünüz gibi, kaburgalı tonoz sistemi ile çok daha gelişkin bir yapıdır. Ama M.S. 2. yüzyıl başındaki Roma yapılarını incelerken göreceğimiz bu yapıyı inşa

etmek, bu M.Ö. 2. ve 1. yüzyıllardaki erken dönem beton denemeleri olmasaydı olanaksız olurdu.

3. Bölüm. Kutsal Alanlar ve Roma Betonun Estetik Kapasitesi **[00:25:11]**

Şimdi göstermek istediğim yapı daha da ilginç; bu Terracina'daki Jupiter Anxur Kutsal Alanı. Bu yapının M.Ö. 100 - 70 yılları arasına ait olduğuna inanıyoruz. Birçok Roma yapısı gibi bunun da konumu çok güzeldir ki, benzeri birkaç örnek görmüştük. Örneğin bir Ortaçağ tepenkenti olan Cori'de tepenin en yüksek yerine inşa edilen Hercules Tapınağı'nın konumu da böyleydi. Romalılar inşa edecekleri yapılar için yer seçme konusunda işin sırrını biliyorlardı; hem yapıyı uzaktan görünür kılıyorlar, hem de ziyaretçilere yapının bulunduğu yerden harika bir manzara sunuyorlardı. Terracina'daki Jupiter Anxur Kutsal Alanı da bunlardan biridir.

Bu kutsal alanın denizden görüntüsü çok güzeldir. Terracina yakınlarında denize açılma şansınız olursa, uzaktan Jupiter Anxur Tapınağı'nın podyumunu görürsünüz. Ama şehirden de görülür ki, biz şimdi o noktadan bakıyoruz. Şehir içindeki o noktadan tapınağın bulunduğu tepeye doğru bakıyoruz. Bugün tepeye baktığınızda gördüğünüz şey, yapıdan geriye kalanlardır. Tapınak yerinde değil, ama tapınağın bir zamanlar neye benzediği konusunda yeterli bilgi sahip olmamıza olanak verecek kadar kalıntısı var. Ama podyum çok iyi durumda korunagelmiş ve gördüğünüz gibi, tepe üstünde mükemmel bir konuma sahip.

Podyumun neye benzediğini gösteren restore edilmiş bir görünümü. Podyum, üzerindeki tapınak ve gördüğünüz gibi arkadaki, üstü kapalı sütunlu yapı için bir alt yapı oluşturmaktaydı. Restore edilmiş haline tekrar bakarsak, burada sözünü etmemiz gereken birçok nokta olduğunu görürüz. Bunlardan biri, tapınağın tam anlamıyla geleneksel tipte bir tapınak olmasıdır. Geleneksel tarzdaki tapınaklardan söz etmiştik. Bunlar birçok örneğini gördüğümüz, Etrüsk ve Yunan tapınaklarının karışımı olan tapınaklardı. Dediğim gibi, elimizde bu yapının neye benzediğinden emin olmaya yetecek kadar kanıt bulunuyor. Yüksek bir podyumu, tek bir merdiveni, ön cephe vurgusu, bağımsız sütunları olan derin bir portikosu var ama burada sütunlar olasılıkla tüm yapıyı çevreliyordu. Taş malzemeyle inşa edilmiş. Yani yine karşımızda bir Etrüsk Yunan unsurlarının bir bileşimi var.

Farkındaysanız, tapınak hafif eğri bir açıyla yerleştirilmiş, podyumun üzerinde düz bir şekilde durmuyor. Bu Roma yapılarında çok ender görülen bir durumdur. Romalıların her şeyin eksensel, simetrik, uyumlu diziler halinde olması konusunda çok titiz olduklarını göreceğiz. Yani böyle bir yapıyı eğri yerleştirmiş olmaları çok sıradışı bir durumdur. Neden böyle yaptılar? Belki alanda zaten, tapınağın bu şekilde yerleştirilmesini zorunlu kılan bir başka yapı vardı veya belki tapınağın adandığı tanrıyla ilintili geleneksel bir törenle veya doğu-batı yönünde uzanması gibi herhangi bir zorunlulukla ilintiliydi. Yani tapınağı bu konumda yerleştirmeleri için mutlaka bir neden vardı. Ayrıca, arkadaki, üstü kapalı sütunlu yapının tapınakla bir bağlantısı olmadığını görüyorsunuz. Bu da ileride göreceğimiz gibi, sıradışı bir durumdur. Podyum burada gördüğünüz gibi, bir dizi kemerden oluşmaktadır. Yine hem eksensel hem yan geçişler var. Aynen Porticus Aemilia'daki gibi, yan ayaklarda daha küçük kemerler yaparak yapı içinde birden fazla yönde hareket etme olanağı sağlamışlardır.

Podyum gerçekten çok iyi durumda korunmuştur ve gördüğünüz gibi, son derece etkileyici bir yapıdır. Burası görülmesi gereken çok hoş, keyifli bir yer. Aslında biraz güzergah dışında kalıyor ama Roma-Napoli yolu üstünde, yani Roma'dan Pompeii'ye giderken durup gezebilecek bir yer. Yol boyunca ilginç başka şeyler de var. Bu podyumun bugünkü hali. Gördüğünüz gibi, hem büyük hem de daha önce sözünü ettiğim yan ayakların iç yüzüne açılan küçük kemerler betondan yapılmış. Burada da kaplama için *opus incertum* kullanılmış olduğunu görüyorsunuz. Güzel bir görünüm elde etmek için biraraya getirilmiş düzensiz taşlar, ama olasılıkla geçmişte üzeri *stucco* ile kaplanmıştı. Duvar köşelerinde, bu birleşme yerini belirginleştirmek ve dayanıklılığı arttırmak için taş bloklar kullanılmış. Yani podyumun kaplamasında blok taş ve daha küçük *opus incertum* taşları bir arada kullanılmıştır.

Bu harika bir görüntü. Bir dizi yan kemer içinden görünen manzara ve bu sanırım size, bunu yapan mimarların her şeyi ne kadar özenle ayarlamış olduğu konusunda bir fikir verecektir. Romalılar için, en başından beri yapının bir yerinden başka bir yerinin, bir kompleksten bir başka kompleksin görünümü, bunların oluşturduğu manzara önemli olmuştur. Hoş manzaralar yaratmak için hiç bir fırsatı kaçırmamışlardır. Yani durup bu kemerlerin oluşturduğu manzaraya baktığınız zaman her şeyin ne kadar iyi ayarlandığını görebiliyorsunuz. Baktığınızda kemerlerin boyu gittikçe küçülüyor gibi görünüyor, ama tabii ki küçülmüyor, ama bu perspektif görünümünden yararlanma fikrini sezinleyebiliyoruz. Romalılar için sadece

bir yapının içinden yürüyüp geçebilmek değil, aynı zamanda geçerken büyüleyici bir görünüm izleyebilmek de önemliydi. Hem dışarda, tepeden görülen hem de yapı içinde oluşan panorama Roma mimarlığının, dersler boyunca tekrar tekrar gönderme yapacağımız ana hedeflerinden biridir.

Kutsal alanın restore edilmiş haline tekrar bakıyoruz. Alanın altında *cryptoporticus* adı verilen bir yeraltı geçidi var. *Cryptoporticus* bir depolama alanıdır, kutsal alanın deposu olarak kullanılmıştır. İnanmayacaksınız ama, *Cryptoporticus* hala sağlam olarak ayaktadır ve içine girilebilmektedir. Mimarlar bu beşiktonozlu koridorun yapımında da beton kullanmışlardır. Bu örnekte aydınlatma için, burada gördüğümüz gibi, koridor sonuna ve yanlara pencereler, tümü kemerli birkaç kapı ve küçük pencere açıklıkları yerleştirmişlerdir. Dediğim gibi, bu yapı kütle ilgili bir depo olarak kullanılmıştı.

Aklımızda tutmamız gereken çok önemli bir nokta da şu; kutsal alanla -- Başka kutsal alanlar da göreceğiz --, forumlarda, şehiriçi komplekslerde yer alan bağımsız tapınak yapılarından farklıdır. Kutsal alanlar, uzaklardan gelen hacıları kendisine çekmek üzere tasarlanmıştı. Tepelerde, görünür yerlerde inşa edilmelerinin bir nedeni de budur. İster karadan, ister denizden nereden gelerseniz gelin bu yapıyı görmemeniz mümkün değildir, ta uzaklardan görünen bu alan, sizi kendisine çeker. Yani bu kutsal alanların amacı çok sayıda insanı kendisine çekmektir. Bu nedenle buralarda sadece tapınak değil, başka şeyler de bulunurdu. Bunlar alışveriş merkezleri gibi yerlerdi; buralarda genellikle, insanlara cazip gelecek türden alışveriş alanları, hediyelik eşya dükkanları, yerel ürünlerin satıldığı dükkanlar vardı.

Şimdi, aşağı yukarı aynı zamanlarda inşa edilmiş bir başka ilginç kutsal alana gelmek istiyorum. Bu Tivoli'deki, M.Ö. 75 - 50 yılları arasında inşa edilmiş olduğu tahmin edilen Hercules Kutsal Alanı'dır. İnanılmaz bir yer. Genel anlamda Jupiter Anxur Kutsal Alanı'ndan pek farklı değil. Fikir yine aynı; hem dini etkinlikler için hem de insanların bir araya gelip sosyalleşmekten hoşlanacakları cazip bir yer yaratmak. Bu, yapının geçmişteki halini gösteren restore edilmiş görünümü. Jupiter Anxur Kutsal Alanı'na benzeyen ve benzemeyen özellikleri var. Jupiter Anxur gibi yüksek ve geniş bir podyum üzerinde yükseliyor. Gördüğümüz gibi, tapınak alanın geri kalanından yalıtılmış durumda değil, ama kendine ait yüksek bir podyumu var. Tapınak merkezi konumda ve alanın arka duvarına bitişik. Dümdüz yerleştirilmiş, yani kutsal alan podyumu ile aynı eksen üzerindedir. Tapınağın yüksek podyumu, ön cephe merdiveni, en az üç

tarafı çevreleyen sütunları ve yine bağımsız sütunları olan derin portikosu ile geleneksel tipteki tapınaklardan biri olduğunu tahmin ediyoruz. Tapınak önce kendi podyumu, ardından da daha geniş olan alttaki podyum üzerinde yükselmektedir. Jupiter Anxur'da görmediğimiz ama burada olan özelliklerden biri, tasarıma hareket katan bu basamaklı dairesel birimdir. Tapınak merdiveni ile aynı eksen üzerindedir. Burası bir tiyatro şeklindedir. Tiyatrolarda oturma alanı olan bu basamaklı yapıya *cavea*, *c-a-v-e-a* denir. Bu da aynen onun gibi şekillendirilmiştir. Kanımızca bu yapının amacı, pek anıtsal bir giriş ya da anıtsal merdivenler elde etmek değildir –gerçi bir noktaya kadar o amaca da hizmet eder ama -- asıl amaç insanların Hercules Tapınağı'nın önündeki bu yerde bir araya gelip dini gösterileri veya diğer gösterileri izleyebilmesidir. Burada bir tür sahne binası da olabilir. Burada bir duvar vardı. Bu duvar yarım daire biçimli oturma alanı önünde yer alan bir sahne binasına ait olabilir.

Bu da aynı yapının restore edilmiş bir başka görüntüsü. Tiyatro alanını olasılıkla burada daha iyi görebiliyorsunuz; dinamik bir merdiven yapısı, ama aynı zamanda alanda sergilenen gösterilerin izlendiği bir seyir yeri. Alanın diğer tüm özellikleri burada gayet belirgin. Ama burada tapınağın arka duvara yaslanmış olduğuna özellikle dikkat etmenizi istiyorum, ama kısa kenarlardan birine değil – gerçi buradaki kenarların hiçbiri kısa değil ama – uzun kenarlardan birine yaslanmış ve önündeki alana egemen konumda bir tapınak. Bir sonraki derste Pompeii'yi işlerken tapınağın arka duvara yaslanmasının forum tasarımının bir özelliği olduğunu göreceğiz. Yani bu tasarım, kutsal alanların bir özelliği olduğu gibi, pazar ve toplantı alanlarının da bir özelliğidir.

Tivoli Hercules Kutsal Alanı kısmen korunabilmiştir. Size şu an perdede gördüğünüz çok ilginç bir ayrıntıdan söz edeceğim. Ama önce bir saniyeliğine geri dönüp size bunun yerini gösterme izin verin. Burada kenarlara ve arkaya bakarsanız, üstte sütunlar, burada da kemerli sütunlar göreceksiniz; kemerli sütunlar alt katta, tek başına duran sütunlar ise üst kattadır. Size şimdi göstereceğim resim Tivoli Hercules Kutsal Alanı'nın alt katından bir kesittir. Burada çok önemli bir kombinasyon görüyoruz. Sütunlu kemer, burada gördüğünüz gibi, kemerler arasına duvara bitişik sütunlar yerleştirilmiş. Bunu bugün ilk kez görüyoruz. Betondan inşa edilmiş. Kaplamada ise kesme taş, kemerlerde kemer taşı, duvarda *opus incertum*'dan oluşan karma bir malzeme kullanılmıştır. Ama kemerler arasında sütunların düzeni çok önemli bir noktadır. Burada, Roma'daki Colosseum gibi yapılarda karşımıza çıkacak olan bu düzenlemeye bir alt

yapı oluşturuyoruz –bu nedenle bu çok önemlidir. Burada sütunlarla ilgili bir ayrıntı var. Bu sütunları, derslerde şimdiye kadar gördüğümüz sütunlardan farklı kılan ayrıntıyı fark eden var mı, merak ediyorum. Bunun ne olduğu göreniniz var mı?

Öğrenci: [Duyulmuyor]

Profesör Diana E. E. Kleiner: Evet, kesinlikle desteklemiyor, evet iyi bir noktaya değindiniz. Sorduğum sorunun yanıtı bu değildi, ama yakın gelecekte sözünü edeceğimiz bir konuya değindiniz. Sütunlar herhangi bir şeyi desteklemiyor. Yapı zaten betonla desteklenmiş durumda, yani sütunların herhangi bir taşıyıcı işlevi yok, burada tamamiyle bezeme unsuru olarak kullanılmışlar. Yani çok iyi bir konuya değindiniz. Ama bir şey daha var. Sütunların kaplamasına bakın. Size nasıl bir ipucu veriyor? Bu ne, nasıl bir kaplama?

Öğrenci: *Opus incertum*.

Profesör Diana E. E. Kleiner: *Opus incertum*; yani ne anlama geliyor?

Öğrenci: Beton

Profesör Diana E. E. Kleiner: Sütunlar da betondan yapılmış. Bu sütunlar taş değil, çok alışılmadık bir şekilde betondan; betondan yapıp *opus incertum*'la kaplanmış. Kompleksin bir başka görüntüsü, burada da Terracina'daki Jupiter Anxur Kutsal Alanı'nda olduğu gibi, bir yeraltı geçidi, bir *cryptoporticus* olduğunu göstermek istiyorum. Ama burada –görüyorsunuz, kutsal alanın sol tarafının altında – çok ilginç bir şekilde depo alanı değil, bir yol. Tivoli'nin eski adı Tibur, T-i-b-u-r. Bu yol da Via Tiburtina adını taşıyordu, Roma-Tivoli arasındaki yol. Yani bu alt geçit aslında kutsal alanın altından geçen bir yol. Kutsal alandan geçen bu yol, ya da yolun bir kısmı bugün hala görünür durumda, tünel gibi görünüyor. Yanlarda bir dizi niş bulunan beşiktonozlu alanı görüyorsunuz. Bu nişler olasılıkla dükkan, yani kutsal alandan geçerken durup alışveriş yapabileceğiniz dükkanlar. Bu da bir yol, Roma-Tivoli arasında uzanan Via Tiburtina'nın bir bölümü.

4. Bölüm. Roma'daki Beton Yenilikler: Tabularium ve Marcellus Tiyatrosu [00:41:28]

Şimdi, Roma'da bulunan birkaç yapıya değinmek istiyorum. Yani Roma'ya dönüyoruz ve önce M.Ö. 78 yılına tarihlenen ve Tabularium olarak bilinen yapıdan söz edeceğiz. Devlet arşivlerinin saklandığı bu yapı, Roma'nın en

önemli yapılarından biridir. Yapıyı kimin yaptırdığını dahi biliyoruz; Quintus Lutatius Catullus tarafından inşa ettirilmiş. Yapı Forum Romanum'un kuzey kenarında, Capitolinus Tepesi'nin güney yamacında yer almaktadır. Burada Google Earth'ten antik Roma'nın bu bölümünü ya da bu bölümün günümüzdeki halinin mükemmel bir kuşbakışı görünümüne bakıyoruz. Daha önce sözünü ettiğimiz referans noktalarına bakalım; en tepede Colosseum, Colosseum'un önünde Forum Romanum, Mussolini'nin yaptırdığı Via dei Fori Imperiali, burada İmparatorluk Forumları, üstte Palatinus Tepesi, Circus Maximus burada, burada da düğün pastası da denen Victor Emmanuel, bir 19. yüzyıl anıtı ve oval meydanıyla Michelangelo'nun tasarımı olan Capitolinus Tepesi.

Tabularium tam burada. Forum Romanum'a bakıyor. Yapı Michelangelo'nun yaptığı saraylardan biri olan Senatorio Sarayı'nın arka duvarı haline gelmiş. Michelangelo, Roma Dönemi Tabularium'unu yıkmamış onun yerine, geç dönem mimarlarının çoğunun yaptığı gibi yapıyı kendi tasarımına katmıştır. Tabularium duvarını Senatorio Sarayı'nın arka duvarı olarak değerlendirmiştir. Yapının günümüze kadar gelen bölümü de budur.

Bu Tabularium'dan bir görüntü. Forum tarafından Tabularium'dan geri kalanlara bakıyoruz ve bugün sözünü ettiğimiz kimi özellikleri görüyoruz. Öncelikle yapının betondan yapıldığını belirtelim. Yani bu da beton bir yapı ama *opus incertum* kullanılmamış. Bu tarz işçilik Roma'da pek moda değildi. Onun yerine burada kesme taş; kesme tuf taşı kullanılmış. Sanırım taşın tuf olduğunu siz de anladınız. Hatırlayacağınız gibi, tuf Roma'nın yerel bir taşı. Roma'da oldukça kaliteli bir tuf cinsi bulunuyor.

Burada tuf kullanılmış, üstteki kemerler ve sütunlar da tüfdür. Başlıklar ise traverten; daha önemli olduğu düşünülen yerlerde daha pahalı bir malzeme olan traverten kullanılmış. Tivoli'deki Hercules Kutsal Alanı'nda gördüğümüz kemer- sütun kombinasyonu burada da görülüyor. Yine bu yapıda da sütunlar işlevsel değil, sadece bezeme amaçlı kullanılmış. Bu kemer- sütun düzenlemesi, ileride çok önemli bir uygulama haline gelecek. Bugün Tabularium'un içine girip devlet arşivinden geriye kalanlara bakmak mümkün. İçerde görülebilecek çok ilginç koridorlar, tonozlar var. Bu arada içeri girmek ayrıca keyifli, zira burada Forum Romanum'un üzerinden şehri gören çok hoş manzaralı bir pencere var. Bu pencereden bakabilirsiniz, fotoğraf çekebilirsiniz.

Burada Tabularium'un koridorlarından birine bakıyoruz. Gördüğünüz gibi, kemerler taştan yapılmış ve sütunlarla desteklenmiş. Ama aralarında betondan yapılmış kubbemsi tavanları ile bir dizi bölme var. Yani burada beton ve taş malzeme birlikte kullanılmış; kubbeler için beton, Romalıların ayrıcalıklı bir malzeme olarak gördükleri iyi işlenmiş taş da, kemerlerde ve duvar bezemelerinde kullanılmıştır. Bu koridorlardaki ilginç özelliklerden bir diğeri de, burada bir dizi rampa, bir dizi de merdiven olmasıdır. Örneğin bir medivende 66 adet basamak saydım. Bunların da üstü beşiktonozla kapatılmıştır. Burada gördüğümüz şey, Romalıların bir yapı içinde gezen birinin farklı tatlar almasına özen göstermiş olmasıdır. Bazen düz bir yolda yürürsünüz, bazen rampa çıkarsınız, bazen de merdivenlerden tırmanırsınız. Yol üstünde de görsel efektler oluşturulmuştur. Yani binaya girmek, içinde gezmek bir deneyime dönüşür. Ama şunu da görüyoruz, --Bunu özellikle bu derste sözünü edeceğimiz son yapıda göreceğiz-- Romalılar kontrolü ellerinde tutma konusunda hiç tereddüt etmemişlerdir, zaten de kontrol onlardaydı. Öyle ki, bir yapıda geçilecek güzergah önceden kesin olarak belirleniyordu. Yani farklı tatlar alıyorsunuz ama bunu aynen Romalıların sizi yönlendirdiği biçimde yapıyorsunuz. Bu ilginç bir fenomendir.

Erken dönem beton mimarlığına ait gerçekten çok önemli olan bir örneğe geçmeden önce Roma'dan son bir yapı göstermek istiyorum. Daha geç bir yapı ve aslında bir bakıma daha sonraki bir dersin konusudur. Bu, Roma'daki Marcellus Tiyatrosu. İlk Roma imparatoru Augustus tarafından, yeğeni ve damadı Marcellus'un ölümünden sonra yaptırdığı tiyatro. Augustus kendinden sonra tahtın varisi olacağını umduğu Marcellus'un ölümünden büyük bir acı duymuştu. Marcellus aynı zamanda kızı Julia ile evliydi ve Augustus tahta onun geçmesini istiyordu. Ama ne yazık ki, Marcellus çok genç yaşta öldü. Augustus inanılmaz bir yas içindeydi ve Marcellus anısına Roma'da bu tiyatroyu inşa ettirdi.

Dediğim gibi, tiyatro ya M.Ö. 13 ya da 11 yılında inşa edilmiştir. Augustus Dönemi üzerine çok sayıda dersimiz olacak, bu yapıdan o derslerde söz edebilirdim ama yapı bugün sözünü ettiğimiz uygulamaların birçoğunun doruk noktasında sergilendiği bir örnek olduğu için bugünkü dersin bir parçası olmasını uygun gördüm. Burada Marcellus Tiyatrosu'nun bugünkü durumunu görüyorsunuz. Tiyatronun bazı bölümleri çok iyi korunmuş durumda, en azında şu ilk iki sırayı görüyorsunuz. Yapının korunma nedeni, size ilk derste söylediğim gibi, tekrar tekrar kullanılmış olmasıdır.

Ortaçağ'da kale, Rönesans Dönemi'nde de saray olarak kullanılmıştır. Şimdi ise lüks bir konut alanı olarak hala kullanımdadır.

Google Earth'ün çok yararlı olduğu durumlardan biri. Tepeden bakmadığınız sürece bu antik yapının modern yapılaşma ile olan ilişkisini görmek çok zor. Google Earth'le yerleşime hem tepeden hem de 3 boyutlu olarak bakmak mümkün. Tepeden baktığımızda yapının modern yapılarla ilişkisini görebiliyoruz. Bu arada, tiyatro Capitolinus Tepesi'ne çok yakındır. Roma'nın bu bölgesi Musevi Mahallesi olarak bilinir, geçmişte azınlıkların yaşadığı yermiş ve hala öyle anılıyor. Roma'nın en iyi bazı lokantaları bu civardadır. Burada hem antik Marcellus Tiyatrosu'nun cephesini hem de içindeki ağaçlıklı, çiçekli avlularıyla modern apartmanları görüyorsunuz. Alanın hemen dışında bir başka ünlü tapınak, Apollon Tapınağı var. Marcellus Tiyatrosu'nun önünde yer alan bu tapınağın podyumu ve en az üç sütunu korunmuş durumdadır.

Bu yine Google Earth'ten. Burada sadece yapının günümüzdeki hali değil, canlandırma modeli de bulunabilir. Son birkaç aydır tüm Eski Roma'yı ayağa kaldırma olanağına kavuştuk, bunu bu sömestr göreceğimiz tüm yapılar için yapabiliriz. Bu, Marcellus Tiyatrosu'nun bir modeli – oldukça basit, ama bazı özelliklerini görebiliyoruz. Ne yazık ki, başlangıçta terminolojiye biraz zaman ayırmamız gerekiyor, ama söylediğim gibi, birkaç hafta sonra bu işi tamamladığımızda artık bunu yapmamız gerekmeyecek. Bir Roma tiyatrosunun temel elemanlarından biri burada gördüğümüz, yarım daire biçimli oturma alanı yani *cavea*'dır; c-a-v-e-a, *cavea* genellikle bir dizi kama biçimli bölüme ayrılmıştır, burada görünmüyor ama biraz sonra başka bir resimde göreceksiniz; bunların her birine *cuneus*, c-u-n-e-u-s denir. Tiyatrolarda bir de sahne binası yani *scaenae frons*, s-c-a-e-n-a-e f-r-o-n-s vardır.

Dersin içeriği bakımından bizim için önemli olan nokta, Yunanlar – ki, Yunan tiyatoları Roma tiyatrolarının ana öncü tipidir - Yunanlar tiyatrolarını tepe yamaçlarına inşa ederken, Romalılar öyle yapmamışlardır. Onların kültürü şehir merkezine odaklı bir kültürdür. Dolayısıyla Romalılar tiyatrolarını tepe yamaçlarına yapmak zorunda olmak, bununla sınırlanmak istemediler. Bunun yerine, beton sayesinde nereye isterlerse oraya betondan bir tepe yaptılar. Roma'nın tam göbeğinde bir beton tepe istediler, gidip oraya beton döktüler, sonra onun içini oyarak girişleri çıkışları ile binayı yaptılar. Marcellus Tiyatrosu için de yaptıkları aynen budur.

Marcellus Tiyatrosu'nun cephe ayrıntısına bakarsak, bunun da sözünü ettiğimiz diğer yapılar gibi, betondan olduğunu görürüz. Bir taş çeşidi olan travertenle kaplanmıştır. Daha pahalı olan bu taş malzeme Augustus'un kararı doğrultusunda Tivoli'den getirilmiş. Burada gördüğünüz gibi, kesme taş bloklar; kemerler arasında sütunlar var. Sütunların daha önce de belirtildiği gibi, yapısal anlamda herhangi bir işlevi yok, sadece dekoratif bir unsur olarak kullanılmışlardır. Dekoratif amaç, farklı düzenlerdeki sütun başlıklarıyla da kendini belli eder. Birinci katta Dor, ikinci katta Ion kullanılmıştır. Olasılıkla üçüncü bir kat daha vardı, ama burada bugün üstte görünen kısım daha geç bir yapıya aittir. Ama sütunlu veya duvar ayağı olan bir üçüncü kat vardıysa – ki hatırlayacaksınız bunlar düz sütunlardı – bunlar da olasılıkla Korinth başlıklıydı. Zira bu tasarım daha sonra yapılmış olan Colosseum'da da aynen kullanılmış olan bir tasarımdır; sırayla Dor, Ion ve Korinth. Ama burada en azından Dor ve Ion başlıklardan eminiz.

Yani bu sütunların herhangi bir yapısal işlevi yok, tamamen bezeyici olarak kullanılmışlardır. Bir anlamda pastanın üstündeki krema gibi. Yapıda herhangi bir şeyi taşıyorlar ama yapıya bir hoşluk katıyorlar. Burada Romalıların, Yunanların taşıyıcı eleman olarak kullandığı sütunu sadece bezeyici unsur olarak kullanmaya başladıklarını görüyoruz. Sütunların asıl işlevlerini değiştirip başka bir amaçla kullanmışlardır. Burada bunun çok iyi bir örneğini görüyoruz. Marcellus Tiyatrosu'nun içine girerseniz, koridorlarla karşılaşsınız. Burada gördüğünüz ve ilk bakışta beşiktonoz gibi görünen, traverten ayaklar üstünde yükselen beton bir tonozdur. Ama bu beşiktonoz kavislidir. Kavisli beşiktonozlara teknik olarak halkatonoz adı verilir. Burada halkatonozun çizimini görüyorsunuz. Aslında beşiktonoz ama halka şeklinde kavis yapıyor. Yani bunlar Marcellus Tiyatrosu'nda kullanılan halkatonozlar. Bu tonozlar daha sonra Colosseum'da kullanılacak olan tonozlarla aynı tiptir.

Tipik bir Roma Tiyatrosu; Roma'daki Marcellus Tiyatrosu'na ve tipik bir Yunan tiyatrosuna bir göz atalım. Bu Yunanistan'da, M.Ö. 4. yüzyıl ortalarına tarihlenen ünlü Epidauros Tiyatrosu. Temel farklılıkları göstermek istiyorum. Yüzeysel olarak benzer bir görünüme sahipler. Her ikisinin de orkestrası, oturma alanları, sahne binaları var ama aralarında bazı önemli farklılıklar da bulunur. Bunlardan biri, burada göremiyorsunuz ama Yunan tiyatrolarında orkestranın yuvarlak, Roma tiyatrolarında ise her zaman yarım daire biçimli olmasıdır. Her ikisinde de oturma alanı yani *cavea* var. Burada da *cuneus* denen kama biçimli bölümleri görüyoruz. Bu

da hem Yunan hem Roma tiyatrolarında bulunan bir özelliktir. Her iki tiyatrodada da sahne binası var, ama bu yapı Roma tiyatrolarında daha belirgindir. Ama iki tiyatro arasındaki en önemli fark, daha önce de belirttiğimiz ve Epidauros örneğinde de gördüğümüz gibi, Yunan tiyatrolarının tepesinin yamacına inşa edilmiş olmasıdır. Ağaçları, tepenin bir kısmını burada çok net bir şekilde görüyoruz. Romalılarsa tiyatrolarını betondan yaptıkları tepeler üzerine inşa etmişlerdir. Gerçi her zaman değil, bazı istisnalar var. Tepenin konumu iyi ve özellikle de güzelse tiyatroların tepesinin yamacına inşa edildiği olmuştur ama bu iş için daha ziyade kendi yaptıkları beton tepeleri kullanmışlardır.

5. Bölüm. Palestrina Tepesi'nin Betona Dönüşümü [00:56:56]

Victor Emmanuel Anıtı'ndan yani Vittoriano'dan daha önce söz etmiştik, onunla ilgili birkaç şey söylemek istiyorum. Bu bir 19 yüzyıl yapısı ama birazdan dersin içeriğine ne kadar uygun olduğunu göreceksiniz. İtalya Krallığı'nın ilk kralı I. Victor Emmanuel için 1885 yılında yapılmış. Şehrin en önemli referans noktasıdır. Tekrar Google Earth'ten bir görünüm Bugün bu yapıyı göstermemin nedeni, anıtın Capitoline Tepesi'nin yamacında bir dizi teras üzerine inşa edilmiş olmasıdır. Arkada Michelangelo'nun oval meydanını görüyorsunuz. Yamaçta teraslama yapılmış ve anıt merdivenlerle birbirine bağlanan farklı seviyelerdeki teraslar üzerine inşa edilmiştir. En tepedeki teras heykellerle bezenmiş. Buraya tırmanmak gerçekten çok hoş bir deneyim, görülmesi gereken bir yer. Burada İtalya'nın Meçhul Asker Anıtı, nöbetçiler, ebedi ateş ve daha birçok şey var. İtalya'ya son yıllarda gitmemiş olanlar ya da yakında gitmeyi planlayanlar için belirtmem gerekir, burası her zaman Roma manzarası seyretmek için çok güzel bir yerdi ama tırmanmanız gerekiyordu. Şimdi bir de modern bir asansör yapılmış. Asansörle eskisinden daha yükseğe çıkmak mümkün. Buradan görülen manzara Roma'nın görülebilecek en güzel manzaralarından biridir. Ne yazık ki, geçen Haziran ben oradayken hava yağmurluydu – Roma'da o mevsimde pek yağmur yağmaz ama o gün yağdı – o nedenle çektiğim fotoğrafların çoğu karanlık çıktı. Ama her şeye rağmen şehrin en olağanüstü manzarasının izlenebileceği bir yer. Bu fırsatı kaçırmayın derim.

Ama bu yapıyı göstermemin nedeni tepedeki teraslama değil. Bu tip fikirlerin geçmişi M.Ö. 2. yüzyıla kadar uzanır ve bu tip yapılara dayanır. Bu hiç kuşkusuz, Roma beton mimarlığının; beton yapılarının şahane bir örneğidir. Bu, M.Ö. 2. - 1. yüzyıllara ait – tarihten kesin olarak emin değiliz—Palestrina'daki Fortuna Primigenia Kutsal Alanı. Yapım tarihi

tartışmalıdır. Birçok araştırmacı bu yapıyı Romalı general Sulla ile ilişkilendirir ve M.Ö. 80 tarihinde inşa edildiğini kabul eder. Bazıları da yapının daha erken bir tarihe, M.Ö. 2. yüzyıla ait olduğunu ileri sürer. Yapı eğer M.Ö. 2. yüzyıla ait ise bu daha da şaşırtıcıdır, zira bu tarih yapının M.Ö. 2. -1. yüzyıllarda yaşanan gelişmelerin sonunda değil, başında inşa edilmiş olduğu anlamına gelir. Ben de şimdi bu görüşteyim. Uzun bir süre derslerimde bu yapıdan bir Sulla dönemi yapısı olarak söz ettim, ama son birkaç yıldır M.Ö. 2 yüzyıl yapısı olarak anlatıyorum. Yine de tarihin o ya da bu olmasının pek de önemli olduğunu sanmıyorum, yapı ait olduğu zaman diliminde neler olup bittiğine gösteren bir örnektir. Ama bana göre o zaman diliminin tarihi M.Ö. 2 yüzyıldır.

Burada yapıyı görüyorsunuz. İnanılmaz bir yapı, inanılmaz bir tepeentin parçası. Cori gibi Palestrina'da güzel bir tepektir. Burada yerleşim dokusunu birbirine bağlayan tüm bu güzelim kırmızı çatıları görüyorsunuz. Kasabanın doruk anıtı Fortuna Primigenia Kutsal Alanı'dır. Romalılar yine bu tepesinde de, dönemin Romalıları için tiyatrosu, alışveriş merkezi ile bir cazibe merkezi haline getirilecek bir kutsal alana uygun, göz alıcı bir yer bulmuşlar. Yine tüm yamacı kullanmışlar. Gördüğünüz gibi, yamacı teraslayıp betonu dökmüş, rampa ve merdiven sistemlerini ve zirveye de tapınağı inşa etmişlerdir.

Bugün oldukça iyi durumdadır. Hala büyük bir kısmı görülebilir. Arabayla giderseniz, arabanızı aşağıda buraya ya da yukarıda buraya park edip katlara rampalardan, merdivenlerden çıkmanız gerekir. Böylece en üstteki gösterişli girişe ulaşabilirsiniz. Fortuna Tapınağı'nın kendisi zirvededir. O dönemde olasılıkla bir tür doğal bir kaya girintisi içine inşa edilmiş olan tapınak, ünlü bir İtalyan ailesi olan Barberini'ler tarafından diledikleri zaman gidip oturabilecekleri küçük, sevimli bir saraya dönüştürülmüştür. Bazı papaların da geldiği Barberini Ailesi çok da becerikli bir aileydi. Bu küçük bir saray, ama kutsal alanın en üst katının tamamını kaplar. Bunu biraz sonra göstereceğim. Bu bir Google Earth görüntüsü; gördüğünüz gibi, Google Earth her zaman işe yaramıyor. Palestrina gibi küçük yerleşimlere gidip buradaki yapıları yakınlaştırmak istediğinizde, net bir odaklanma elde etmek güç. Ama yine de burada yapıyı genel hatları ile görebiliyorsunuz; farklı katlar ve en tepede saray binası.

Bu da restore edilmiş görünümü. Bu, yapının orijinal hali hakkında size bir fikir verebilir. Burada aşağıda küçük kemerli bir giriş görüyorsunuz. Ardından bu rampalardan çıkmanız gerekir, her iki yönden de çıkmak mümkün. Burada da, Tabularium'daki gibi komposit bir sistem görüyoruz

yani çıkış için rapma - merdiven kombinasyonu var. Seçenekli bir yol var ama aynı zamanda önceden belirlenmiş bir güzergah söz konusu yani ilk girişte seçenek sunulmuşsa da –yani sağdaki veya soldaki rampa kullanılarak bir üst seviyeye çıkılabilir – görüyorsunuz antik dönemde rampanın üstü kapalıydı – ama buraya geldiğinizde tek bir secenek var; bir üst kata merdivenlerden çıkmak zorundasınız. Burada gezilebilecek dükkanlar bulunuyordu. Ama buradan bir üst seviyeye çıkmak için tekrar merkezi konumdaki merdivenlere dönmek zorundaydınız. Ve en tepede de tiyatro formundaki merdivenler bulunuyordu. Yani bu yapı içinde de yaşanacak deneyim önemsenmiş ama, aynı zamanda izlenecek güzergah Romalı tasarımcılar tarafından belirlenmiş.

Aynı yapının bir başka görüntüsü; burada da girişi, rampaları, sizi bir kattan diğerine çıkararak merdivenleri ve en tepedeki merdivenleri görüyorsunuz. En tepedeki gördüğünüz gibi, tiyatro biçiminde; bu yarım daire şeklindeki tiyatro, hem yapıya ulaşan görkemli bir merdiven, hem de gösterilerin izlendiği bir yer olarak kullanılmış. Tepede eksedra olarak adlandırılan yarım daire şeklinde bir bölüm var. Bu yapıda çok sayıda yarım daire şeklinde mekan yani eksedra var. Bunlar kavisli alanlar ve içindeki sütunlar da bu kavisli hattı izliyor. En tepedeki bu eksedrayı görüyorsunuz. Zirvede de Fortuna'nın kült binası, küçük, yuvarlak bir yapı. Aslında zirvedeki kült binasının bu kadar küçük olduğunu görmek neredeyse düş kırıklığı yaratıyor.

Peki, Romalılar böyle bir inşaat yapmayı nasıl başardılar? Bunu burada gördüğünüz gibi, bir tepe yamacını insan yapısı bir dizi terasa dönüştürerek başardılar. Teraslamayı yer yer beşiktonozlarla yapmışlar. Bir dizi beton beşiktonozu ve yol boyu inşa ettikleri diğer unsurları görebilirsiniz. Sonuçta burada gördüğümüz yapı ortaya çıkmış. Hepsi daha önce gördüğümüz unsurlar; rampalar, merdivenler, kavisli duvarları destekleyen sütunlarıyla eksedralar; bir dizi dükkan; gösterişli, tiyatroya bir merdiven; en üstteki eksedra ve zirvedeki Fortuna Tapınağı.

Ancak Palestrina'da, o merdivenleri tırmanarak yaşanabilecek bir deneyimi sınıf ortamında gözümüzde canlandırmamız biraz güç. Ama geri kalan birkaç dakikamızda sizi biraz oraya götürmek ve tepenin ne kadar çetin bir yer olduğunu göstermek istiyorum. Buraya çıkmak ciddi bir tırmanış gerektiriyor. Bu aslında, İtalya'da çok örneği bulunan ve insanın "Merdivenlerin Piri" diyebileceği türden bir doğal oluşum. Böyle bir yere gidip zirvedeki tapınağa ulaşmak için ciddi çaba harcamanız gerekir. İtalya'daki en güzel doğal merdivenler elbette ki, Amalfi kıyı şeridindedir.

Amalfi’de defalarca tırmanıp inmeden gidebileceğiniz bir yer yoktur. Burada durum aynen böyledir. Rampa yolunun ne kadar dik olduğunu görüyorsunuz. Yine rampadan çıkıyoruz, rampanın üstü antik dönemde kapalıydı, şimdi açık.

Rampa boyunca yürürken etrafta bazı başlık kalıntıları görüyoruz. Bu traverten başlıklar gördüğünüz gibi düşüp kırılmış. Fakat bu başlıklara biraz dikkatli bakarsak, bazılarında sıradışı bir durum olduğunu görürüz; başlığın tepesi düz değil, eğimlidir. Neden böyle? Çünkü bunlar rampaların iç duvarları boyunca yerleştirilmiş olan sütunların başlıklarıdır ve bu nedenle de, sütunların eğime uyumlu olması için başlıklara da eğim verilmiştir. Yunanlar asla böyle bir şey yapmazlardı; bir başlık formunu değiştirmek onlar için dine saygısızlık olurdu. Ama buradaki mimar bunu bol bol yapmış. Yapmak zorundaydı, çünkü başlıkları buradaki tasarıma uydurması gerekirdi. Tabii sütun kullanmayabilirdi, ama kullanmak istemiş ve onları eğimli yaparak sorunu çözmüş. Yunan ve Etrüsk mimarlığının bu tip dine saygısızlık anlayışı, değişime gönüllü olmamaları, deneyimlere açık olmamaları Romalıların karşı çıktıkları ilkelerdir. Onlar dediğim gibi, inandıkları değişim adına geleneksel Yunan ve Etrüsk mimarlığının bu ilkelerinden vazgeçtiler. Bu özünde çok Romalı bir yaklaşımdır. Burada gördüğümüz de tam budur; Yenilikçi geleceğin bir habercisi.

Burada yine rampa, başlıklar, eğimli başlıklar ve burada hem duvarın hem tavanın beton üzerine *opus incertum* kaplama olduğunu görüyoruz. Yol boyu ilerlerken, bir dizi girinti; dükkan olarak kullanılan girintileri görüyoruz. Hepsi *opus incertum* ile kaplanmış betonla yapılmış. Eksedra kalıntılarını görüyoruz. Bunların kavisli çatıları traverten başlıklı tuf sütunlarla desteklenmiş. Beton tonoz sistemleri görüyorsunuz. Burada gördüğümüz yine halkatonoz. Kasetli tavanda yine *opus incertum* kaplama kullanılmış. *Opus incertum* ile bezenmiş duvar ve tonozdan bir başka görünüm; *Opus incertum* işçilikten bir başka ayrıntı; çok şık bir kaplama olduğunu görmemiz için gösteriyorum. Ne yazık ki, Roma Dönemi’nde üstü *stucco* ile sıvanmıştı. Yine tırmanılması gereken yolun ne kadar dik olduğunu görmemiz için çektiğim bir resim. Rampayı geçtik, şimdi merkezi merdivenlerdeyiz. Yukarı çıkıyoruz, gerçekten çok dik. Basamakların boyu çok kısa, o nedenle de tırmanmak epey zahmetli. Merdivenlerin sonunda Fortuna Kutsal Alanı’nda olduğunuz gerçeğini hissediyorsunuz. Şimdi orada Barberini Sarayı’nın sizi saran kolları vardır. Ama sarayın kolları bir zamanlar orada olan eksedraların şeklini aynen taklit eder. Burada çok iyi durumda korunmuş olan tiyatro basamaklarını da görürsünüz. Bugün

buradaki müzenin kapısına çıkan, tiyatro basamaklardan bir ayrıntı görüyorsunuz.

Dersi bitirmeden önce yapının, zirvedeki Fortuna Tapınağı'nın ya da kült binasının restore edilmiş haline tekrar bir bakalım. Kült binası ne yazık ki korunamamış. Sanırım anıtın bu son görüntüsüne baktığınızda, mimarların bu muhteşem yamacı teraslayarak betonla ne yaratmış olduklarını görebiliyorsunuz. Bir tür piramit, zirvede tanrıçasıyla bir tür piramit inşa etmişlerdir. Kanımca Romalıların betonla yaptıkları bu piramit, doğanın yarattığı tepeden daha etkileyicidir. Ve Romalıların M.Ö. 2.ve 1. yüzyıllarda neler yapabildikleri konusunda çok iyi bir fikir verir; bu tam Roma mimarlığıdır ve burada deneyimlenen unsurların, sömestr dersleri boyunca sözünü edeceğimiz mimari üzerinde uzun soluklu bir etkisi olmuştur. Teşekkür ederim.

[Transkript sonu]

[başa dön](#)